

Hicri I. Yüzyıl Hadis Tenkid Kriterleri ve İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi (Doktora Tezi),
Abdulahap Özsoy, Atatürk Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, 363 Sayfa

Hadis tenkid faaliyeti akademik hadis tartışmalarında en çok tartışılan konuların başında yer almaktadır. Hadis ilmine yönelik tenkidçi bir yaklaşım tarzı ve ilmî mirasımızın tenkid süzgecinden geçirilmesinin gerekliliği sürekli vurgulana gelen bir husus olmuştur. Hadis tenkid faaliyetlerine dair yürütülen güncel ilmî tartışmalarda kullanılan argümanlar tenkid süzgecinden geçirilerek hadis tenkid tarihinin sağlam bir temele oturtulmasını amaçlamaktadır. Bu tartışmalarda özellikle ilk iki nesildeki tenkid faaliyetleri ön plana çıkarılmakta, günümüzde de benzeri yaklaşımların bilimsel faaliyetlere hâkim olması istenmektedir. Bu bağlamda günümüzde konuyla ilgili çalışmalardan biri de burada tanıtılan *Hicri I. Yüzyıl Hadis Tenkid Kriterleri ve İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi* adlı Abdulahap Özsoy'a ait doktora çalışmasıdır.

Çalışma bir giriş, iki bölüm ve bir sonuçtan müteşekkildir. Yazar, çalışmanın amacını “Hicrî I. yüzyılda sahâbe veya tâbiûn neslinin hadis tenkid ederken takip ettiği yaklaşım tarzına dair makbul rivâyetleri tespit etmektir” cümleleriyle özetlemiştir. Yazar, giriş bölümünde hadis tenkid faaliyetinin ortaya çıkmasına sebep olan fitrî, Kur'anî, nebevî, sosyal ve siyasî etkenler üzerinde durmuştur. Daha sonra yazar; hadis tenkidinin çok erken dönemlerden itibaren yapılmaya başlandığını ifade ederek, bu faaliyetin sonraki süreçte zaman ve ihtiyaca göre farklı şekillerde gelişim gösterdiğine değinmiştir.

Hicrî I. yüzyıl İslamî ilimlerin teşekkül devri olarak tavsif edilebilir. Hadis ilminin gelişim seyrini sağlıklı bir şekilde anlayabilmek için bu dönemin ayrıntılı olarak tetkik edilmesi bir zarurettir. Yazar, sahâbe neslinde sistemli bir râvî incelemesinden bahsetmenin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte yazar, sahâbenin birbirlerini tanımaları hasebiyle, sonraki dönemlerde yapılan sistematik râvî tenkid faaliyetinin bu dönemde bir ihtiyaç olarak hissedilmediği hususuna da dikkat çekmiştir (s. 81).

Çalışmanın birinci bölümü râvîlerle ilgili tenkid kriterlerine ayrılmıştır. Yazara göre, hicrî I. yüzyılda râvîlerin adâlet vasıfları açısından bir taksime tabi tutulmaları Hz. Ebû Bekr döneminden itibaren vardır ve râvîlerin adâletleri konusu şahitlikteki adâlet anlayışıyla paraleldir (s. 63). Bununla birlikte yazar, bir kişinin rivâyetini kabul etmek için râvîden rivâyetine şahit getirmesini istemenin râvîye yönelik bir tenkid olup olmadığını ve şayet bu bir tenkidse, yapılan eleştirinin râvînin adâlet vasfına mı; yoksa zabtına mı yönelik olduğunu sorgulamaktadır. Nihayetinde yazar, râvîden rivâyetine şahit getirmesini istemenin, Hz. Peygamber (s.a.s.) hakkında yalan söylemiş olma ihtimaline binaen bunun adaletle ilgili bir husus olduğu sonucuna varmaktadır (s. 82).

Yazar çalışmasında hadis ilmüne konu olan bazı kelime ve kavramların belirli merhaleler sonucunda istikrar kazanıp terim halini aldığını ifade etmiştir. Sonraki dönemlerde ıstılahlaşan kavramların ilk dönemlerde kullanılan kavramlarla aynı olmadığına değinmektedir. Buna örnek olarak adalet kavramını ele almakta ve bu kavramın önceleri Kur'an'da vurgulanan ve hukûkî meselelerdeki güvenilirlik anlamındaki adâlet olarak kullanıldığını sonraki dönemlerde ıstılahlaşan adalet kavramından farklı olduğunu belirtmektedir (s. 61).

Eserinin birinci bölümünde; hadis rivâyet sisteminin ilk halkasını teşkil eden sahâbe asrında adâlet anlayışının, Kur'an tarafından ortaya konulan ve şahitliklerde şart koşulan adâlet kriteriyle çok yakın olduğu tespitini yapan yazar, tâbiûn nesline gelindiğinde ise birçok âlimin râvîleri tetkik ettiğini, onlar hakkında değerlendirmelerde bulunduğunu ifade etmiştir (s. 62).

Çalışmanın birinci bölümünde 'rivâyetlere bütüncül yaklaşma'nın öneminde bahseden yazar, râvî tenkidinde klâsik ve çağdaş kaynakların hemen hemen hepsinde yer verilen sahabenin adaletleri açısından tenkid edildiğine dair rivâyetlerin ya sahih olmadıklarını, ya da yapılan bu tenkidlerin farklı saiklerle yapılmış olduğu kanaatindedir.

Râvînin zabtı itibariyle sistematik bir tenkid faaliyetinden bahsetmek mümkün değildir. Sahâbenin rivâyetler konusunda birbirine yönelttiği tenkidler asıl itibariyle *zabt* kusurlarına dayanmaktadır. Bununla birlikte yazara göre, sahâbe neslinin tenkid faaliyetlerinin temelini *zabt* kusurları oluşturmakta ve onlar 'metinden hareketle râvî tenkidi' şeklinde ifade edilebilecek bir tenkid faaliyeti içinde bulunmaktadır (s. 173).

Râvîlerle ilgili tenkid kriterlerini başarılı bir şekilde ortaya koyan yazar, oluşturduğu bu teorik altyapıyla eserinin ikinci bölümünü Metinlerle İlgili Kriterler ana başlığıyla hicrî I. yüzyılda örneklerine rastlanan metin tenkidi kriterlerine dair rivâyetlerin subût ve delâlet açısından ayrıntılı bir çözümlemesini yapmaya ayrılmıştır. Bu bölümü; Kur'an'a Uygunluk veya Aykırılığı Sorgulama, Rivâyetin Hz. Peygamber'in Söz ve Uygulamalarına Aykırı Olması, Rivâyetin Râvînin Kendi Algısına Aykırı Olması, Rivâyetin Sosyal Gerçekliğe Aykırı Olması, Rivâyetin Hz. Peygamber Dönemindeki Uygulamaya Aykırı Olmasına başlıkları

çerçevesinde örneklerle genişçe işlemiştir (s. 186-327).

Diğer taraftan hicrî I. yüzyılda, sonraki dönemlerde sistemleşmiş haliyle, *ta-hammül ve edâ* sigalarının kullanıldığı ve *râvî*lerin açıkça zikredilmesi şeklinde tatbik edilen *sened* kullanımından bahsetmek mümkün değildir. Zira bu dönemde yapılan hadis rivâyeti, sahâbenin yaptığı nakil faaliyetidir ve nakilde bulunan kişi de, çoğunlukla, ilgili olayın şahididir. Diğer sahâbeden nakledilen rivâyetlerde de gerek yoksa *râvî* ismi zikredilmemektedir. Özsoy'a göre; hicrî I. yüzyılın hadis tartışmaları açısından diğer dönemlerden en önemli farkı, genelde tartışmaların doğrudan metin üzerinden yürütülmesidir (s. 186).

Yazar çalışmasında metin tenkidi kriterleri konusunda şu hususa dikkat çekmektedir: “Sahâbenin birbirine yönelik yaptığı tenkidlerde ilgili metinler ön plandadır. Yani rivâyet edilen hadisin verdiği bilgi üzerinde tartışmalar devam etmektedir. Bu durum hem metinle ilgili bir takım kriterlerin esas alındığını, hem de tenkid edilen kişiye yönelik değerlendirmeler dikkate alındığında, hadis rivâyet eden sahabînin zabt eksikliği sebebiyle eleştirildiğini göstermektedir”. Bu konuyla ilgili sonuç kısmında yazar şu önemli tespitini de ifade etmiştir: “Sahâbe neslinin birbirini hadis uydurmakla itham ettiğine dair sahîh bir rivâyete rastlanmamıştır. Bu itibarla, metinle ilgili kriterler aynı zamanda râvînin zabtıyla, dolayısıyla senedle de alakalıdır” (s. 331).

Hadis tenkidinin erken dönemlerden itibaren başladığını ifade eden Özsoy, bu iddiayı temellendirmek için kullanılan rivâyetlerin tenkid süzgecinden geçirilmemesinin bir çelişki olduğu ön kabulünden hareketle konuyla alakalı rivâyetlerin önemli bir bölümü gerek sübut, gerekse delalet açısından birçok problemi içerisinde barındırdığını ifade etmektedir.

Kısaca tanıtılmaya çalışılan *Hicri I. Yüzyıl Hadis Tenkid Kriterleri ve İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi* adlı doktora çalışmasında yazar, konuyu başarılı bir şekilde işlemiştir. Konuyla ilgili daha sonraki dönemlerde kavramlaşan ifadelerin kullanılması yazarın birtakım anakronik yorumlara düşmesini kaçınılmaz kılmıştır. Yine bu dönemi çalışacak araştırmacı ve yazarları bekleyen en önemli zorluklardan biri de; söz konusu dönemde kavramlar netleşmediğinden, dönemi tavsif ederken sonraki dönemlerde ıstılahlaşan kavramları kullanmanın yanlış anlamaları beraberinde getirmesi problemidir.

Yazarın bu eseri, hicri I. yüzyıla ait rivâyetler içinde tenkid faaliyetlerinin genel manzarasının ortaya koyması ve hadis tenkid tarihinin ilk halkasının sağlıklı bilgiler üzerine inşa edilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu faaliyet hem sonraki dönemlerde yapılan tenkid faaliyetlerini doğru anlamak ve anlamlandırmak; hem de hadis tenkid sistemine yapılacak katkının sağlıklı temellere dayanmasını temin etmesi açısından hadis ilmine önemli bir katkı sağlayacaktır.

Hafize YAZICI

Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis, ERZURUM